

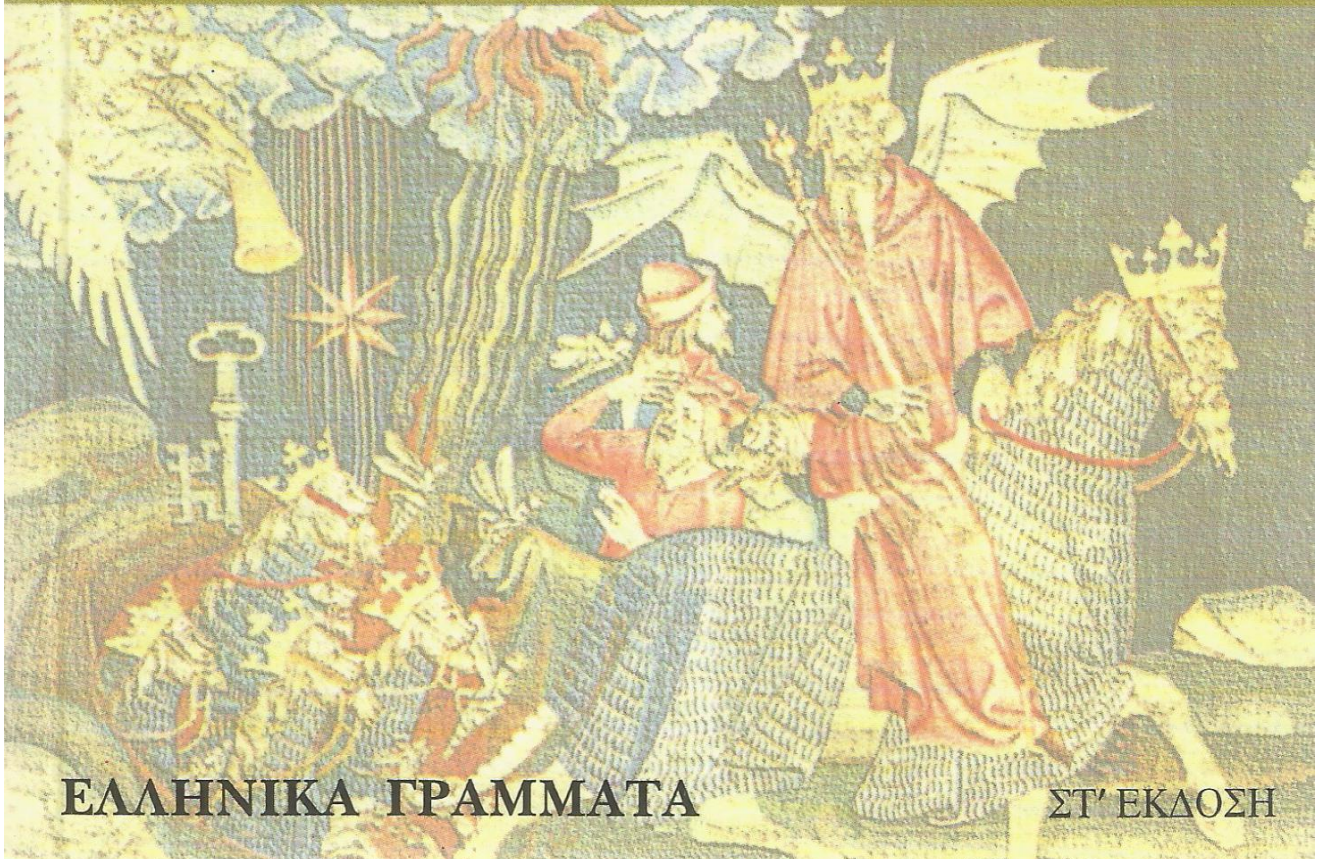
Συνομιλία

με τον *Carlo Maria Martini*

Umberto
ECCO

*Τι πιστεύει αυτός
που δεν πιστεύει;*

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΤ' ΕΚΔΟΣΗ

Η ΕΛΠΙΔΑ ΜΕΤΑΤΡΕΠΕΙ
ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΣΕ «ΣΚΟΠΟ»

165w

Αγαπητέ Ουμπέρτο Έκο,

Συμφωνώ απόλυτα πάνω στο γεγονός ότι σεις απευθύνεστε σε μένα και με αποκαλείται με το ληξιαρχικό μου όνομα και γι' αυτό κάνω κι εγώ το ίδιο. Το Ευαγγέλιο δεν είναι και τόσο φιλικό με τους τίτλους: «...αλλά εσείς μην ονομασθείτε από τους ανθρώπους Ραββί και μην αποκαλείτε κανέναν Πατέρα σας πάνω στη γη... ούτε “Διδάσκαλοι” να κληθείτε...», από το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο 28,8-10. Έτσι γίνεται και πιο σαφές, όπως λέτε και σεις, ότι αυτή είναι μια ανταλλαγή σκέψεων που κάνουμε εμείς οι δυο με απόλυτη ελευθερία, χωρίς να μπαίνουμε στο γύψο και χωρίς να εμπλέκουμε τους ρόλους μας. Αλλά είναι μια ανταλλαγή που εύχομαι να δώσει καρπούς, γιατί είναι σημαντικό να εστιάσουμε με ειλικρίνεια τις κοινές ανησυχίες μας και να δούμε πώς θα ξεκαθαρίσουμε τις διαφορές, φτάνοντας στη ρίζα του πραγματικά διαφορετικού ανάμεσά μας.

Είμαι επίσης σύμφωνος στο να «στοχεύσουμε ψηλά» σ' αυτό τον πρώτο διάλογο.

Τα ηθικά προβλήματα περιλαμβάνονται βέβαια μεταξύ εκείνων που μας ανησυχούν άμεσα. Είναι τα γεγονότα της ημέρας που εντυπωσιάζουν περισσότερο την κοινή γνώμη. Αναφέρομαι ιδιαίτερα σ' εκείνα που αγγίζουν τη βιοηθική και που συχνά είναι γεγονότα «οριακά», στα οποία χρειάζεται πάνω από όλα να κατανοούμε περί τίνος ακριβώς πρόκειται από επιστημονικής πλευράς, πριν βγάλουμε εσπευσμένα ηθικά συμπεράσματα, τα οποία θα μας χώριζαν εύκολα. Είναι σημαντικό να προσδιορίσουμε προπαντός τους ευρύτερους ορίζοντες μέσα στους οποίους θα συναγάγουμε το συμπέρασμά μας. Ξεκινώντας από αυτό θα μπορέσουμε να καταλάβουμε και την αιτία της αντίθεσης των πρακτικών εκτιμήσεων.

Σεις θέτετε λοιπόν το πρόβλημα της Ελπίδας και συνεπώς του μέλλοντος του ανθρώπου στο πλησίασμα της δεύτερης χιλιετίας. Σεις επικαλείσθε εκείνες τις εικόνες της Αποκάλυψης που, προς το τέλος της πρώτης χιλιετίας, λένε πως έκαναν τα πλήθη να τρέμουν.

Ακόμη κι αν αυτό δεν είναι αληθινό, είναι μια καλή επινόηση, γιατί ο φόβος του μέλλοντος υπάρχει, οι χιλιασμοί αναπαράγονται σταθερά ανά τους αιώνες, τόσο με μορφές αιρετικές, όσο και σ' εκείνους τους σιωπηρούς χιλιασμούς που κατά βάθος εμψυχώνουν τα μεγάλα ουτοπικά κινήματα. Σήμερα, εξάλλου, οι οικολογικές απειλές αντικαθιστούν τα φαντάσματα του παρελθόντος και η επιστημονική τους υπόσταση τα καθιστά ακόμη πιο συνταρακτικά.

Τι σχέση έχει σε όλα αυτά η Αποκάλυψη, το

τελευταίο από τα βιβλία της Καινής Διαθήκης; Θα μπορούσαμε πράγματι να χαρακτηρίσουμε το βιβλίο αυτό σαν ένα «ντεπόζιτο» από εικόνες φρίκης που επικαλούνται ένα τέλος τραγικό και επικείμενο; Παρ' όλες τις ομοιότητες τόσων σελίδων της Αποκάλυψης, που αναφέρει ο Ιωάννης, προς τα αναρίθμητα αποκαλυπτικά γραπτά των αιώνων εκείνων, το κλειδί της ανάγνωσης είναι διαφορετικό. Αυτό μας δίνεται από το κείμενο της Καινής Διαθήκης, στον Κανόνα της οποίας ένα τέτοιο βιβλίο έχει περιληφθεί (όχι από αντιδράσεις).

Προσπαθώ να σας εξηγήσω ότι στις Αποκαλύψεις το θέμα που κυριαρχεί συνήθως είναι η φυγή από το παρόν, για να καταφύγουμε σε ένα μέλλον, για το οποίο, ανατρέποντας τις σημερινές δομές του κόσμου, μια δύναμη εγκαθιστά κάποια οριστική τάξη αξιών, σύμφωνα με τις ελπίδες και τις προσδοκίες αυτού που γράφει το βιβλίο. Υπάρχουν, πίσω από την ανάγνωση των αποκαλύψεων, ανθρώπινες ομάδες που υποφέρουν από καταπιέσεις θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές, και οι οποίες μη έχοντας μιαν άμεση πράξη διεξόδου, προεκτείνονται προς την αναμονή ενός χρόνου στον οποίο οι κοσμικές δυνάμεις θα χτυπηθούν πάνω στη γη για να νικήσουν όλους τους εχθρούς. Μ' αυτή την έννοια πρέπει να πούμε ότι σε κάθε αποκάλυψη υπάρχει μια μεγάλη φόρτιση ουτοπίας, ένα μεγάλο απόθεμα ελπίδας, αλλά συνδεδεμένη με την απελπισμένη υποταγή στο παρόν.

Τώρα είναι ίσως δυνατό να ανιχνεύσουμε κά-

τι το παρόμοιο πίσω από ορισμένα ντοκουμέντα που συμπορεύονται με το σημερινό βιβλίο της Αποκάλυψης. Αλλά όταν το βιβλίο διαβάζεται κάτω από τη χριστιανική προοπτική, στο φως των Ευαγγελίων, αυτό αλλάζει τόνο και έννοια. Δεν γίνεται η προέκταση των απογοητεύσεων του παρόντος αλλά η επιμήκυνση της εμπειρίας της «Σωτηρίας» που έχει καθοριστεί από την αρχέγονη Εκκλησία. Δεν υπάρχει ούτε και θα υπάρξει ανθρώπινη δύναμη ικανή να αντισταθεί στην ελπίδα του πιστού.

Με αυτή την έννοια συμφωνώ μαζί σας όταν λέτε ότι η σκέψη της συντέλειας του κόσμου είναι σήμερα πιο χαρακτηριστική στον κόσμο των λαϊκών παρά σ' εκείνον των χριστιανών.

Αποκαλυπτικά ρίγη διαπέρασαν το χριστιανικό κόσμο που κατά ένα μέρος είναι συνδεδεμένα με σκοτεινά εδάφια της Αποκάλυψης (20): «Αλυσόδεσε το αρχαίο φίδι για χίλια χρόνια... οι ψυχές των αποκεφαλισμένων... επανέκτησαν ζωή και βασίλευσαν με τον Χριστό για χίλια χρόνια». Υπήρξε ένα ρεύμα της αρχαίας παράδοσης που ερμήνευε αυτά τα εδάφια κατά γράμμα, αλλά ένας τέτοιος χιλιασμός κατά λέξη δεν συμβάδιζε ποτέ με τη μεγάλη Εκκλησία. Υπερίσχυε η συμβολική έννοια αυτών των κειμένων, όπως και σε άλλες σελίδες της Αποκάλυψης. Μια προέκταση και προς το μέλλον εκείνης της νίκης που οι πρώτοι χριστιανοί την ένιωσαν να ζει στο παρόν χάρι στην ελπίδα.

Και μ' αυτό τον τρόπο την ιστορία την έβλεπαν όλο και πιο καθαρά, σαν μια πορεία προς

ένα σκοπό έξω από αυτήν και όχι ενυπάρχουσα σ' αυτήν. Θα μπορούσαμε να εκφράσουμε αυτή την άποψη με μια τριπλή δοξασία: 1) Η ιστορία έχει μια έννοια, μια κατεύθυνση πορείας, δεν είναι ένας σωρός από παράδοξα και κενόδοξα γεγονότα. 2) Αυτή η έννοια δεν ενυπάρχει αμιγώς, αλλά προβάλλεται πέρα από την ιστορία, επομένως είναι αντικείμενο ελπίδας και όχι υπολογισμού. 3) Αυτή η άποψη δεν εξαντλεί αλλά σταθεροποιεί την έννοια των ενδεχόμενων γεγονότων: αυτά αποτελούν τον ηθικό χώρο μέσα στον οποίο αποφασίζεται το μεταϊστορικό μέλλον της ανθρώπινης περιπέτειας.

Ως εδώ βλέπω ότι φθάσαμε λέγοντας τα ίδια πράγματα, έστω με διαφορετικούς τονισμούς και αναφορές σε διαφορετικές πηγές. Με χαροποιεί αυτή η συνήχηση πάνω στην «έννοια» ότι η ιστορία συμφωνεί (αναφέρω τα λόγια σας) στο ότι «μπορούμε να αγαπούμε τις γήινες πραγματικότητες και να πιστεύουμε – με αγάπη – ότι υπάρχει ακόμη μια θέση για την ελπίδα».

Πιο δύσκολο είναι να απαντήσουμε στην ερώτηση αν υπάρχει μια «γνώση» της ελπίδας (και της δικής μας ευθύνης σχετικά με το αύριο) που θα μπορούσε να είναι κοινή για πιστούς και άπιστους. Αυτή κατά κάποιο τρόπο πρέπει να υπάρχει στην πράξη, γιατί βλέπουμε πιστούς και άπιστους να ζουν το παρόν, δίνοντάς του ένα νόημα και να το ζουν με υπευθυνότητα. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα ορατό όταν προσφέρεται κάποιος αφιλοκερδώς, διακινδυνεύοντας τον εαυτό του, στο όνομα υψηλών αξιών, χωρίς καμιά ορατή αντα-

μοιβή. Σημαίνει λοιπόν ότι υπάρχει ένα βαθύτερο σύστημα αξιών (humus), στο οποίο πιστοί και άπιστοι, σκεπτόμενοι και υπεύθυνοι φθάνουν, χωρίς ίσως να του δίνουν το ίδιο όνομα. Στη δραματική στιγμή της πράξης σημασία έχουν περισσότερο τα πράγματα παρά τα ονόματα και δεν αξίζει πάντα τον κόπο να κάνουμε *questio de nomine* (έρευνα για το όνομα), όταν πρόκειται να υποστηρίξουμε και να προαγάγουμε σημαντικές αξίες για την ανθρωπότητα.

Αλλά είναι προφανές ότι για έναν πιστό, τα ονόματα των πραγμάτων έχουν σημασία, γιατί δεν είναι προαιρετικά, αλλά καρπός μιας πράξης αντίληψης και κατανόησης που αν κάποιος άλλος τα συμμερίζεται, φέρνει την αναγνώριση –έστω θεωρητικά– των κοινών αξιών. Εδώ εγώ νομίζω πως έχουμε ακόμη πολύ δρόμο να κάνουμε και ότι αυτός ο δρόμος γίνεται άσκηση ευφύιας και θάρρους για να ανακαλύψουμε μαζί τα απλά πράγματα. Πόσο συχνά ο Ιησούς δεν μας λέγει στα Ευαγγέλια: «Ο έχων ώτα ακούειν ακούετω!... προσέξτε!... δεν αντιλαμβάνεσθε και δεν καταλαβαίνετε ακόμα»; (κατά Μάρκον 4,9· 8,17 κ.λπ.). Δεν επικαλείται φιλοσοφικές θεωρίες ή τις διαμάχες φιλοσοφικών Σχολών, αλλά την ευφύια εκείνη που έχει δοθεί στον καθένα μας για να καταλαβαίνουμε την έννοια των γεγονότων και να προσανατολιζόμαστε. Κάθε πρόοδος, έστω ελάχιστη, σ' αυτή την κατεύθυνση πάνω στα μεγάλα απλά πράγματα θα σημείωνε ένα βήμα προς τα μπρος και στους λόγους ύπαρξης της ελπίδας.

Ακόμη μια τελική πρόκληση της επιστολής σας με κεντρίζει: ποια λειτουργικότητα κριτικής θα μπορούσε να προσλάβει μια σκέψη ενός επερχόμενου τέλους που μπορεί να μας βοηθήσει να εκτιμήσουμε από θέση κριτικής αυτό που υπήρξε. Αυτό θα είναι ίσως πηγή ανησυχίας, φόβου, παλινδρόμησης ή φυγής προς κάποιο άλλο μέλλον, όπως ακριβώς στην ανάγνωση της Αποκάλυψης.

Μια σκέψη του τέλους που να στρέψει την προσοχή μας τόσο προς το μέλλον όσο και προς το παρελθόν, ώστε να την επανεξετάσουμε με τρόπο κριτικό, είναι αυτό το τέλος να γίνει ένας «σκοπός», να έχει το χαρακτήρα ενός τέλους οριστικού, που είναι ικανό να φωτίσει τις προσπάθειες του παρόντος και να του δώσει μια δική του σημασία. Αν το παρόν έχει σημασία ως προς την τελική αξία, που έχει εκτιμηθεί και αναγνωρισθεί, πράγμα που εγώ μπορώ να προκαταβάλω με πράξεις αντίληψης και επιλεγμένης ευθύνης, αυτό μου επιτρέπει και να σκεφθώ τα λάθη του παρελθόντος χωρίς αγωνία. Ξέρω ότι οφείλω να διορθώνομαι και να βελτιώνομαι. Η πείρα αποδεικνύει ότι δεν μετανοεί κανείς, εκτός αν διαβλέπει κάτι που μπορεί να το κάνει καλύτερο. Μένει προσκολλημένος στα λάθη του αυτός που δεν τα αναγνωρίζει, γιατί δεν βλέπει τίποτε το καλύτερο μπροστά του και τότε αναρωτιέται γιατί θα έπρεπε να αφήσει αυτό που έχει.

Όλοι αυτοί οι τρόποι νομίζω πως μπορούν να προσθέσουν τη λέξη «Ελπίδα» που εγώ δεν θα τολμούσα να γράψω με κεφαλαία γράμματα, εάν

σεις δεν μου είχατε δώσει το παράδειγμα. Δεν είναι λοιπόν ακόμη η στιγμή να αφεθούμε στη μέθη της τηλεόρασης περιμένοντας το τέλος. Υπάρχουν ακόμη πολλά να κάνουμε μαζί.

Κάρλο Μαρία Μαρτίνι

Μάρτιος 1995